

ЯКУБ КОЛАС ЯК ПІСЬМЕННІК-АНІМАЛІСТ

Мастацкая анімалістыка ў беларускай літаратуры мае багатую гісторыю. Карані яе ўзыходзяць да старажытных часоў, калі чалавек добра адчуваў сваё адзінства з навакольным светам. Жывёлы на пачатковай стадыі развіцця чалавечтва наблілі ў духоўным жыцці першаступеннае значэнне. Іх пачылі святымі і змяшчалі на версе іерархічнай лесвіцы, ад іх меркавалі паходжанне калектыву; уяўлялі жывёл як асобую істасць чалавека. Цяжка пераацаніць ролю анімалістычных міфаў у раскрыцці самасядомасці чалавека. Тэатэзізм, фетышызм – гэтымі з’явамі стаіць старадаўняе пакланенне жывёлам і іх абагаўленне. Гатэмічныя міфы складаюць як бы свяшчэнную гісторыю народа – гэты тэзіс ставяць у сваіх працах Э.Тайлар, Е. Меляцінскі, Т. Шамякіна і інш.

Водзукі традыцый мінулых часоў захаваліся ў творах мастацтва, літаратуры, дайшоўшы і да нашых часоў. Даследчык літаратуры М.Эпіштэйн піша: “Анімалізм як творча адказны адносіны чалавека да жывельнага свету – адзін з важнейшых сродкаў пашырэння сучаснага гуманізму, які выходзіць з наўнай стадыі “абагаўлення” чалавека – да сталага супрацоўніцтва і ўзаемадзеяння з усімі формамі жыцця на зямлі”[1].

Багатым калейдаскопам вобразаў, сімвалаў, параўнанняў, алегорый прадстаўлена мастацкая анімалістыка ў творах вуснай народнай творчасці, працягвае традыцыі ў лепшых помніках старажытнай літаратуры (“Слова пра паход Ігаравы”, “Песня пра зубра” М. Гусоўскага). Шырока прысутнічае анімалізм у літаратуры ХХ ст. Да яго ў сваёй творчасці звярталіся такія класікі беларускай літаратуры, як Цёгка, Я. Купала, К. Чорны, М. Танк, Я. Колас і інш.

Свет фауны, які паўстае са старонак коласаўскіх твораў, шматлікі і разнастайны. Анімалістычныя вобразы прадстаўлены наступнымі тыпамі: жывёлы – рэаліі прыроды (ваўкі, совы, вароны), жывёлы – рэаліі дамашняга або іншага быту (коні, сабакі, каровы), алегарычныя вобразы (страказа), вобразы-

сімвалы (крумкач – сімвал мудрасці) і г.д. Анімалістычныя вобразы як рэаліі прыроды, элементы пейзажу паўстаюць ў апавяданні “Чорт”: “Ціха было ў густым бары; закрычала ўнізе цемната. У Бельх крыніцах нудна перакіпаліся совы. Далёка-далёка, як з-пад зямлі, даносіўся сабачы брэх” (“Чорт”).

Іншы тып анімалістычных вобразаў прадстаўляюць пчолы ў апавяданні “Калода пчол”. Наяўнасць іх ва ўпаснай гаспадарцы здаўна лічылася наказчыкам дабрабыту, пчолы сімвалізавалі добра ўладкаваную гаспадарку. Дарэчы, самі гэтыя істоты не фігурыруюць у апавяданні. Рэцыпіент успрымае гэты вобраз з гутаркі трох гаспадароў, што надумаліся купіць калоду пчол ў агульную гаспадарку. Бытавая сцена, якая разгортваецца вакол набываючага пчалінага вуля, ў творы напоўнена добрым гумарам.

Адным з важных дасягненняў мастацкай анімалістыкі ўяўляецца псіхалагізацыя вобразаў жывёл – анімалістычны псіхалагізм. У творах Якуба Коласа нярэдка жывёла падаецца, як істота, якая можа разважаць, думаць, і нават гаварыць: “Купіць, не купіць, а патаргаванца можна,” – так, мусібыць, *разважаў* Міколаў конь (“Знайшлі”)” (тут і далей вызначана намі – Л.Б.). “Т ўжо яго конік сам *ведае*: пердз толькі пачне змяркацца, ён не чакае, пакуль Мікола будзе тузаць яго лейцамі і паддаваць ахвоты пугай, а сам, пырнуўшы для смеласці, выгінае сваю худую шыю з куртатой грывай і борзда драбяніць таўсматымі ножкамі” (Грывога”).

У коласаўскіх творах пейзаж, бытавыя сцэны, якія ўключваюць ў сябе вобразы жывёльнага свету, паўстаюць не толькі фонам, на якім разгортваюцца падзеі, дыялогі, – у некаторых творах анімалістычныя вобразы выконваюць самастойную функцыю, г. зн. самі ўяўляюцца ўдзельнікамі падзей. Прыклаі стварае вялікае кола анімалістычных вобразаў у сваім зборніку “Казкі жыцця”. У ім найбольш ярка праявіўся глыбокі талент Я. Коласа як пісьменніка-анімаліста. Анімалістычныя вобразы-сімвалы, вобразы-алегорыі дазволілі аўтару ярка паказаць сацыяльныя і маральна-этычныя праблемы сучаснага пісьменніку грамадства. Яго “Казкі жыцця” ўвасабляюць філасофію прыроды, багаты змест жыцця яе насельнікаў. Сам жанр (жанравыя мадыфікацыі) алегарычных

навешы, прытчы, навелістычныя казкі) “Казак жыцця” дае магчымасць глыбей праўмець спецыфіку аўтарскага выкарыстання вобразаў фауны. Калі мы звернемся да гісторыі анімалістычных уяўленняў, то заўважым, што развіццё жывёльнага эпасу ўключае тры этапы: казкі пра жывёл, прытчы і байкі. Многія творы са зборніка “Казкі жыцця” з боку жанравых мадыфікацый блізкія да гэтых стаўных і самых развітых форм мастацкай анімалістыкі – казак і прытчаў.

Што датычыцца зместу твораў, то трэба адзначыць, што выбар прадстаўнікоў жывёльнага свету ў зборніку заўсёды не выпадковы, мае сваю матывіроўку і абапіраецца на фальклорна-казачную і літаратурную традыцыі.

У апавяданні “Як птушкі дуб ратавалі” птушыны свет накіраваны з двух бакоў. Адна птушкі ўвасабляюць сабой усё цёмнае, ганебнае, яны пагаджаюцца з пібеллю дрэва. Другія жадаюць выратаваць дуб. Я. Колас у выбары прадстаўнікоў добрых і злых сіл прытрымліваецца славянскай фальклорнай традыцыі, паводле якой станоўчымі анімалістычнымі персанажамі з’яўляюцца голуб, бусел і г.д., другія ж – сарокі, галкі, вароны – увасабляюць усё дрэннае, нават, пачварнае. Невыпадковы тут і выбар дрэва, бо ў фальклорным эпасе славян існуе моцная сувязь птушак з дубам.

Прадаўжаюць маральную тэматыку зборніка мастацкія творы “Гусі” і “Купальскія светлякі”. Выкарыстоўваючы алегарычныя вобразы гусей, светлякоў, Я. Колас разважае пра сэнс жыцця, здольнасці і магчымасці чалавека. У прытчы “Гусі” аўтар асэнсоўвае праблему супрацьстаяння жыццёвым абставінам. Жыццё жывой істоты ўспрымаецца аўтарам не як нешта абстрагаванае ад знешняга асяроддзя, а як частка сусветнага ўладжвання. У пэўных выпадках, павучаецца ў прытчы, можна адкрыць у сабе новыя магчымасці, якія дапамогуць дасягнуць канчатковай мэты: “Маўчы! – сказаў гусак, што веў усю чараду: – без змагання і няўдач нічога не дасца на свеце” (“Гусі”). Вобразы гусей, якія плывуць да вострава, – алегорыя на такія рысы чалавечага характару, як аптымізм, вера ва ўласныя сілы, саманадзейнасць. Прытча павучае, што толькі таго, хто спрачаецца да канца, не губляе надзеі, чакае поспех.

Пра змаганне за свае жыццё — апавяданні “Страказа”, “Асінае гняздо”. І калі ў першым апавяданні маленькая стракозка гіне, бо не здолела супрацьстаяць прыродным стыхіям: “Узышоўшае праз некалькі дзён гарачае сонца ўжо не магло аживіць зусім акалелую стракозку” (“Страказа”) — то другі твор мае аптымістычны фінал. У апавяданні “Асінае гняздо” супрацьпастаўлены два тыпы характару: змагароў за сваё жыццё і песімістаў. Дарэчы, апавяданне “Асінае гняздо” багата на вобразы насякомых — гэта і восы, і пчолы, і камары, і мухі, і мошкі, і шэршні. Скарыстаўшы свае джалы, набраўшыся смеласці, мошкі здолелі супрацьстаяць ненавісным восам. Свет насякомых, які прадстаўлены ў творы, — алегорыя на чалавечае грамадства. У апавяданні станоўча ацэньваецца ўменне павіраць сярод жыццёвых абставін, адстойваць свае погляды.

Вобразы жывёл у творах Я. Коласа паўстаюць не толькі як элементы пейзажных замалёвак, але і маюць алегорычны сэнс, з’яўляюцца ўвасабленнем абагуленых характараў шодзей, сацыяльных абставін і сімвалізуюць пэўныя маральныя катэгорыі жыцця.

Такім чынам, Якуб Колас — глыбокі знаўца жыцця беларускай фауны. Свет жывёл для яго — увасабленне ідэяназначных думак і разважанняў пра свет і грамадскае ўладкаванне.

Літаратура.

1. Эпштейн М.Н. “Природа, мир, тайник вселенной...”: Система пейзажных образов в русской поэзии. — М.: Высш. шк., 1990. — С. 87.
2. Колас Я. Збор твораў у 14 т. — Мн., 1973.